

Raimo Silkelä

Miksi kokemusten tunne merkitysten tutkiminen on vaikeaa?

TUNTE- DEN FILOSO- FINEN ONGELMA

Tutkimusaineisto on koottu Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksen luokanopettajankoulutusohjelman opiskelijoilta viiden haastattelukierroksen aikana vuosina 1993–96. Puoli-strukturoiduihin teemahaastatteluihin osallistui eri teemahaastattelukierroksilla 8–18 opiskelijaa. Opiskelijat poimivat tutkimusperiodin aikana omista teemahaastatteluteksteistään yhteensä 190 persoonallisesti merkittävää oppimiskokemusta, joista myönteisiä kokemuksia oli 164 ja kielteisiä kokemuksia 26.

Lauri Rauhalan fenomenologisen lähestymistavan mukaan merkityksen ongelmana tarkoitetaan laajassa mielessä tajunnan intentionaalisuuteen liittyvää problematiikkaa.¹ Ihminen on olento, jolle merkityksellisyys on kaikkein tärkeintä. Ihminen suuntautuu ja on spontaanisti intentionaalinen ja pyrkii löytämään ja luomaan merkitystä elämälleen. Intentionaalisuus liittyy kaikkiin psyykkisiin tiedostamisakteihin ja tiedostamistoimintoihin. Subjektii-visen maailmankuvan tietty merkitys on aina jonkin ilmiön, objektin tai asian mieli jollekin jossakin tilanteessa.² Myös kokemusten tunne merkitykset konstituoituvat ihmisen tajunnassa ja ne saavat merkitsevän olemassaolonsa tajunnan intentionaalisissa akteissa.

Artikkelin aluksi etsin vastausta kysymykseen mitä tunteet ja emootiot ovat. Sen jälkeen tarkastelen lyhyesti, mitä tunteisiin liittyvä intentionaalisuus on. Lisäksi pohdin, miksi kokemusten tunne merkitysten tutkiminen on vaikeaa ja ongelmallista. Artikkelissa on mukana opiskelijoiden käsityksiä tunnekokemusten merkityksestä heidän merkittävässä oppimiskokemuksissaan.

Mitä tunteet ja emootiot ovat?

Tunteet ovat osa ihmisen eksistenssiä.³ Ihmiselämään ja ihmisten kokemuksiin sisältyy laaja elämysten ja tunteiden sävyjen kirjo. Tunne vivahteet välittävät erilaisia tunne merkityk-

*Tekeillä olevassa väitöskirja-
tutkimuksessani tutkin sitä, mitä
luokanopettajaksi opiskelevien
persoonallisesti merkittävät op-
pimiskokemukset ovat ja mikä on
niiden merkitys. Tutkimusongelmat
ovat seuraavat: 1. Mitä luokanopet-
tajaksi opiskelevien persoonallisesti
merkittävät oppimiskokemukset
ovat? 2. Mikä on
merkittävien oppimiskokemusten merkitys? 3. Millaisia ovat
merkittävien oppimiskokemusten tunne merkitykset?
4. Millaisia ovat merkittävien oppimiskokemusten
elämäkerralliset taustayhteydet?*

siä. Ilman tunteita ihmisen sisäinen maailma olisi tyhjä ja merkityksetön. Rauhalan mukaan tunteiden, esimerkiksi rakkaus, myötätunto, kunnioitus ja monet arvokokemukset, puuttuminen subjektiivisesta maailmankuvasta ja korvautuminen pelkällä tiedolla mekanisoisi ihmisen robotiksi.⁴

Ihmisen tunteiden ymmärtäminen edellyttää kokonaisvaltaista tarkastelunäkökulmaa, jossa otetaan huomioon ihmisen tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus. Tunteet ovat osa ihmisen kokemusmaailmaa (ihmisen subjektiivisten elämysten muodostamaa sisäistä todellisuutta) ja persoonallisuutta (ihmisen ainutkertaisten ominaisuuksien järjestelmää, johon kuuluvat yksilölle luonteenomaiset psyykkiset, fyysiset, sosiaaliset kokemisen tavat, ja yksilön suhde häneen itseensä ja ympäristöönsä).

Kari E. Turunen kutsuu "emotiologiseksi koordinaatistoksi" tai "tunneavaruudeksi" osaa siitä sisäisestä avaruudesta, joka rakentaa ihmisen kokemusmaailmaan ja sielunelämän.⁵ Tämä koordinaatisto pyrkii Turunen mukaan kuvaamaan niitä tärkeimpiä tunteita, emootioita tai affekteja (lat. affectus; suom. = 'se, mihin on vaikutettu' > '(psykykinen) vaikutus' > 'tunne, jonka vallassa joku on'), joissa ihmiset elävät ja joiden kautta he liittyvät maailmaan. Ilmeisesti Turunen tarkoittaa emotionaalisella koordinaatistolla jonkinlaista merkkijärjestelmää, joka edustaa tärkeimpiä tunteita ja johon sijoittuvat tietyt "emotiologiset koordinaattiarvot".

Tunteet voivat olla havaittavia tai huomaamattomia, voimakkaita tai hiljaisia, vivahteikkaita tai yhtenäisiä. Tunteet tekevät elämän merkitykselliseksi. Tunteiden kautta koetut asiat inhimillisessä mielessä

merkitsevät jotakin. Tunteissa elävät menneet kokemuksemme, persoonallisuutemme, intentiomme, tietomme, arvostuksemme ja maailmankuvamme.⁶

“Opiskelu- ja oppimiskokemukset ovat olleet tunnesisällöltään jotenkin sykähdyttäviä minulle ja siksi merkittäviä. Huomaan valinneeni merkittäviksi tapauksiksi ääriesimerkkejä kokemus on ollut äärimmäisen positiivinen tai negatiivinen. Merkittävät oppimiskokemukset ovat tilanteita, jotka ovat herättäneet ajatuksia, ehkä myöhemmin muuttaneetkin asenteita tai suhtautumista tiettyihin asioihin eli kokemus tai tunne on ollut jollain tavalla niin voimakas, että ihmisen käyttäytyminen on muuttunut.” (Mari)

Elämäkokemustemme rikkaus tulee usein esiin juuri kokemustemme tunnesävyissä ja niiden tuottamassa tyydytyksessä. Jos ihminen haluaa tietää vastauksen kysymykseen “Kuka minä olen?”, niin hänen täytyy tiedostaa mitä hänen tunteensa ovat ja mitä ne hänelle merkitsevät.

Emotionaaliset merkitystihentymät ovat tunnemerkitysten välisiä sisällöllisiä yhteyksiä, merkityssuhteita ja merkitysverkostoja. Wittgensteinin perheyhtäläisyyden ajatuksen valossa tunteet voidaan ymmärtää perheinä, joihin kuuluu erilaisia emotioita eroineen ja yhtäläisyyksineen. Tunteet varioivat ja niitä pitää koossa perheyhtäläisyyksien monisäikeinen ja moniulotteinen verkosto.⁷ Tunteet ovat merkityssuhteita. Tunnekokemusten merkityssuhteiden kirjava mosaiikki on jatkuvassa toiseksi muuntumisen tilassa, mutta se ei ole kuitenkaan kaaos, vaan normaalisti suhteellisen ehyt mielellinen järjestelmä.

Merkitys on prosessi. Emme voi astua kahta kertaa samaan merkitysten virtaan. Merkitystä ei voida lopullisesti avata tai ymmärtää, niin että merkitys olisi täysin, objektiivisesti ymmärretty. Voimme lähestyä jonkin kokemuksen merkitystä saamatta sitä kuitenkaan koskaan täysin haltuumme. Voimme kuitenkin oppia ymmärtämään merkityksiä. Tällainen ymmärtäminen tarkoittaa hermeneuttista oppimista.

Kaikki tietämisemme perustuu ymmärtämiseen, joka syntyy tulkitsemisesta, jonka perusteella tiedämme.⁸ Merkitykset kuuluvat psyykkiseen maailmaan; niitä ei kuulla tai nähdä, vaan ne ymmärretään. Persoonallisesti merkittävien oppimiskokemusten tulkinta on kokemusten päällekkäisten merkitystasojen purkamista ja oppimistapahtuman yleisen intention tutkimista.

Merkittävän oppimiskokemuksen ekstensionaalinen merkitys koostuu kaikista niistä ominaisuuksista, jotka muodostavat kyseisen kokemuksen. Intensionaalinen merkitys koostuu niistä ominaisuuksista, joiden perusteella käsite (‘kokemuksen merkitys’, ‘mielessä oleva kokemussisältö’) määritellään. Merkittävän oppimiskokemuksen ensisijainen merkitys on jotain jota teksti tai puheilmaisuus merkitsee “suoranaisesti”, konventionaalisesti. Toissijainen merkitys on jotakin, johon merkittävä oppimiskokemus viittaa epäsuorasti tai johon vihjataan tekstissä tai puheilmauksessa.⁹

Merkittäviä oppimiskokemuksia voidaan dekodata uudelleen ajatuksiksi ja tunteiksi, jolloin voidaan löytää kokemuksen denotaation (‘perusmerkitykseen’) liittyviä uusia konnotaatioita (‘sivu- ja miellemerkityksiä’). Voidaan myös ymmärtää niin, että denotaatiot ovat se, mitä varsinaisesti on tapahtunut ja konnotaatiot se, mitä tapahtunut merkitsee asianosaisille. Se mikä on kokemuksen denotatiivinen merkitys on usein tulkintakysymys, mutta vielä enemmän sitä on se, mikä on kokemuksen konnotatiivinen merkitys.

Rationaalisten ja emotionaalisten merkitysten ero on se,

että rationaaliset merkitykset voidaan tietyissä väljissä rajoissa määritellä, mutta emotionaalisten merkitysten määrittely voi olla vain viitteellistä.¹⁰ Merkittävien oppimiskokemusten merkitykset ovat rationaalisten ja emotionaalisten merkitysten sekoituksia. Siksi niiden merkitystä voi kutsua vaikutelmiksi tai vaikutelmamerkityksiksi.

Persoonallisesti merkittävät oppimiskokemukset ovat toistumattomia ja ainutkertaisia. Arvokkailla ja merkityksellisillä kokemuksilla on muutakin kuin hetkellistä arvoa. Niistä tulee persoonallisuutemme rakenteita. Persoonallisesti merkittävät kokemukset muokkaavat tajuntaamme ja jättävät siihen jäljen, merkin, niin että suhteemme todellisuuteen muuttuu enemmän tai vähemmän pysyvästi.

Tajunnan intentionaalisuus

Lauri Rauhalan fenomenologisen lähestymistavan¹¹ mukaan kokemukset ovat osa ihmisen tajunnassa (‘mielessä’, ‘psyykissä’) ilmeneviä mielellisiä edustuksia eli merkityssuhteita. Merkityssuhteet syntyvät tajunnan mielenantoprosesseissa suhteessa johonkin objektiin. Merkityssuhteessa ymmärrämme jonkin objektin tai asian-tilan joksikin tai jonkinlaiseksi.¹²

Puhutun kielen avulla ilmaistujen kokemuksiin liittyvien merkityssuhteiden ohella, merkityssuhteita ovat myös kokemuksiin liittyvät perustunnelmat, kuten tyytymättömyys ja tyytyväisyys, kaikki tunteet kuten onnellisuus, ilo, rakkaus ja viha, myötätunto, kunnioitus, monet arvokokemukset, uskonnollisen pyhyyden ja hartauden tajunnalliset tilat ja esteettiset ja emotionaaliset tunnelmat.¹³ Husserl kirjoittaa:

“Tiedostamiselämysten olemukseen kuuluu, että niillä on intentio. Ne tarkoittavat jotakin viittaamalla tavalla tai toisella kohteeseen. Kohteeseen suhtautuminen kuuluu niihin, vaikka kohde ei kuulukaan. Kohde voi ilmentyä ja ilmentyessään sillä voi olla tietty annettuus, vaikkakaan se ei ole aktuaalisesti tiedostamisilmiössä eikä muutenkaan cogitationa.”¹⁴

Kokemisaktin immanentti sisältö, esimerkiksi aistimus, määrää mihin objektiin akti on intentionaalinen (lat. intentio = olla suuntautunut (johonkin), intentio = tarkoitus, intentoida = tarkoittaa) eli mihin se kohdistuu tai suuntautuu.¹⁵ Intentionaalinen ilmiö on suhde ihmisen tietoisuuden ja sen kohteiden välillä.

Rauhalan mukaan intentionaalisuus tarkoittaa tajunnan objektiin viittaavaa luonnetta.¹⁶ Termi intentionaalisuus referoi siihen asiantilaan, että ihminen on todellistuessaan tajunnallisessa suhteessa maailmaan, ts. hän tietää, tuntee, uskoo, toivoo, pelkää, ymmärtää jne. Akti tai jokin muu ilmiö on intentionaalinen, jos sillä on kohde tai päämäärä ja jos tämä kohde on eräällä tavoin jo läsnä itse aktissa. Intentionaalisuus ja akti kuuluvat yhteen siten, että intentionaalisuus referoi tajunnan yleiseen perustavaan ominaisuuteen “olla mieli jostakin” ja termi akti siihen suureen moninaisuuteen, jossa tämä tajunnan perusluonne “olla mieli jostakin” realisoituu. Wittgenstein toteaa:

“Intentio ei ole kuitenkaan mikään elämys. Mikä sitten erottaa sen elämyksestä? Sillä ei ole mitään elämys-sisältöä. Sisällöt (esim. mielteet), jotka usein kulkevat käsi kädessä sen kanssa, eivät näet ole itse intentio.”¹⁷

“Tarkoitus, intentio ei ole mielenliikutus, mieliala eikä

aistimus tai mielle. Se ei ole mikään tajunnantila. "Aion" ei ole minkään elämyksen ilmaus. Sen sijaan päätöstä, jolla tarkoitus usein alkaa, voitaisiin sanoa elämykseksi."¹⁸

Jonkin persoonallisesti merkittävän oppimiskokemuksen muistaminen on aina jonkin kokemuksen muistamista. Kokemus on aina jostakin (saks. *von etwas*, engl. *about something*).¹⁹ Havaitseen jonkin kokemuksen joksikin (saks. *etwas als etwas*). Esimerkiksi havaitseen jonkin kokemuksen kokemukseksi, jolla on ollut vaikutusta persoonalliseen kasvuuni ja kehitykseeni tai kokemukseksi joka lannisti itse-tuntoni.

Rauhala täsmentää Husserlin esittämää intentionaalisuuden käsitettä puhumalla manifestista ('tietoisesta', 'jäsenytneestä', 'selkeytyneestä') ja latentista ('esitietoisesta', 'intuitiivisesta', 'välittömästä', 'ei-selkeytyneestä') intentionaalisuudesta.²⁰ Esimerkiksi persoonallisesti merkittävät oppimiskokemukset saattavat olla tunnekokemukseltaan latentisti intentionaalista monitasoista, monimuotoista ja mosaiikkimaista kokemista, joka ulottaa vaikutuksensa ihmisen elämismaailman eri alueille ja vaikuttaa yksilön maailmankuvan konstituoitumiseen. Kokemuksiin latentisti referoivia kielteisiä tunnetiloja voivat olla esimerkiksi ahdistuneisuus, ikävystyneisyys, tyytyväisyys ja myönteisesti referoivia tunnelmia esimerkiksi onnellisuus, iloisuus ja tyytyväisyys.

Tunteiden tutkimisen ongelmallisuus

Persoonallisesti merkittävien oppimiskokemusten tunne-merkitysten tutkimista vaikeuttaa ensinnäkin se, että ihmiset eivät yleensä ilmaise tunteitaan vain sanoin vaan ne välittyvät myös muiden merkkien avulla. Puheessa esille tulevat tunnesävelet ja -soinnut, merkitsevä äänensävy paljonpuhuva hiljaisuus ja paljastava äänen värähdys tai hienoinen vartalon asennon muutos ovat merkkejä, joilla on aina myös jokin tunne merkitys. Haastattelutilanteessa on tärkeää osata havainnoida ja lukea tällaisia merkkejä, äänenpainoja, eleitä ja ilmeitä. Yleensä tällaiset viestit otetaan lähes haastattelutilanteessa aina vastaan esitietoisesti; haastateltava ja haastattelija eivät kiinnitä niihin huomiota, mutta vaihtavat niitä jatkuvasti.²¹

Kun opiskelija muistaa jonkin, esimerkiksi lapsuudessa tapahtuneen kokemuksen, hän saattaa kokea tapahtumishetkellä tuntemansa "mielenliikutuksen" hyvinkin selvästi, mutta ei ehkä pysty samalla havaitsemaan sitä suhteessa kokonaiskokemukseen kovinkaan tarkasti. Mielenliikutuksia ei voida tietää sanan varsinaisessa merkityksessä. Tunteet ja emootiot eivät esiinny koskaan eriytyneinä tai yksitellen vaan ne esiintyvät aina muihin tunteisiin ja ajatuksiin, ideoihin, uskomuksiin, mielialoihin ja tuntemuksiin liittyneinä. Herää myös kysymys, onko jonkin voimakkaan mielenliikutuksen vallassa olleen ihmisen mahdollista identifioida tunnekokemustaan täsmällisesti jälkeensä esi-merkiksi haastattelutilanteessa? Wittgenstein kirjoittaa:

"Kuvittele, että sanottaisiin: Iloisuus on tunne, ja surullisuus on sitä, että ei ole iloinen. Onko tunteen poissaolo sitten tunne?"²²

Tunteita on yritetty luokitella monien erilaisten kriteerien mukaisesti. Tällaiset luokitukset ovat aina sopimuksenvaraisia.²³ Rauhala on esittänyt seuraavan varoituksen tunne merkitysten kvantitatiivista analyysiä kohtaan.²⁴

"Tunne merkitysten kovin yksityiskohdalliset luokitukset ja nimeämiset psykologisessa ja psykiatrisessa diagnostiikassa ovat melko hyödyttömiä. Tunteiden kirjo ei ole inventoitavissa. Kuitenkin nimiluetteloida tehdään, kaikei toivossa, että voitaisiin siltä pohjalta kehittää mittareita sekä fysiologisten korrelaatioiden laskemiseksi että tunne merkitysten voimakkuuden esimerkiksi ahdistuneisuuden ja pelon syvyyden mahdolliseksi arvioimiseksi. Kvantifiointiin tähdentäminen saattaa kuitenkin helposti johtaa huomion pois ydinongelmasta. Tunne merkitysten aseman ja tehtävän yksityiskohtainen psykologinen tutkimus on relevanttia vain yhden subjektin maailmankuvan omassa piirissä."

Jonkin persoonallisesti merkittävän oppimiskokemuksen elämyssisältö ja tunne merkitys voi olla kokemishetkellä kielteinen, mutta muuttua myöhemmin myönteiseksi esimerkiksi henkilön sisäisen kasvukokemuksen seurauksena. Siksi tutkijan saattaa olla vaikeaa arvioida mitä kokemuksen tunnevaruuden osaa haastateltava arvioi teemahaastattelutilanteessa, kun hän kertoo kokemuksen emotionaalisesta merkityksestä.

Jonkin kokemuksen tunnetila ei välttämättä ole tietoisesti intentionaalinen. Voin olla hermostunut tai ahdistunut, mutta tietämättä tarkasti minkä vuoksi. Sama tulkintaongelma kohdataan silloin, silloin kokemus on tunnesisällöltään ambivalentti, sisältäen sekä myönteistä että kielteistä tunneainesta. Tunnekokemuksen muistaminen tarkasti voi olla vaikeaa jos kokemus on tapahtunut lapsuudessa tai varhaisnuoruudessa. Lisäksi tunteissa ja erilaisissa tunne käsitteissä on runsaasti kielenkäyttöön liittyvää yksilöllistä variaatioita. Tunteilla ei ole kirjaimellista merkitystä, eikä niitä voida suoraan kääntää jollekin toiselle kielelle. Voidaanko tunnekokemuksen olemus paljastaa? Wittgenstein pohtii:

"Mitä tiedän toisen tunteista ja mitä tiedän omista tunteistani?" merkitsee, että kokemus olioksi käsitettynä jää tarkastelusta pois."²⁵

Ilmeisesti on niin, että tunteiden merkityksellisyys voidaan tuntea ja tajuta, mutta ei koskaan tietää tai määrittellä tarkkarajaisesti. Tunteiden merkityksellisyys säilyttää aina jossakin määrin implisiittisyytensä. Käsitteet ovat kykenemättömiä ilmaisemaan tunteita täsmällisesti.

Voinko tutkijana kuvitella mitä jokin toinen henkilö tuntee? Toisen ihmisen tunnekokemuksen kuvitleminen oman tuntee-

ni mallin mukaan ei ole helppo tehtävä, koska minun on kuviteltava tuntemieni tunteiden perusteella tunteita, joita en tunne.²⁶ En voi myöskään tarkalleen tietää millaisia kokemuksia tai elämyksiä ilmaistut tunnemerkit nimeävät kokevan yksilön mielessä.

Tässä tutkimuksessa teemahaastatteluihin osallistuneet opiskelijat arvioivat kunkin kertomansa merkittävän oppimiskokemuksen elämyssisällön 29-osioisella affektimitarilla (arviointiasteikon vaihtoehdot olivat: 5 = hyvin paljon, 1 = hyvin vähän).²⁷

Tutkimuksen kuluessa heräsi kysymys, voidaanko kokemusten tunnemerkitäisiä analysoida ja tulkita sellaisten affektitermien avulla, jotka eivät liity tunteen välittömään kokemiseen? Missä määrin joidenkin affektitermien muodon samanlaisuus voi olla yhteistä arvioitavana olevan tunnekokemuksen sisällön kanssa? Kertovatko affektimitarilla arvioidut ja kuvatut tunnekokemukset juuri mitään alkuperäisestä tunne-elämyksestä?

Korvaa mielessäsi seuraavan Wittgensteinin tekstin “kahvin aromi” sanoilla “tunnekokemuksen elämyssisältö” ja pohdi voidaanko sanoa enempiä kuin, että jonkin persoonallisesti merkittävän oppimiskokemuksen tunnekokemus välittää vain itsensä?

“Kuvaa kahvin aromi! Miksi se ei käy päinsä? Puuttuvatko meiltä sanat? Mihin meillä ei ole sanoja? Mutta mistä ajatus, että tällaisen kuvauksen on oltava kuitenkin mahdollinen? Onko sinulta joskus puuttunut tällainen kuvaus? Oletko yrittänyt kuvata aromia siinä kuitenkaan onnistumatta?”²⁸

“Kahvin aromia ei voi kuvata’. Mutta eikö voitaisi kuvitella, että se voitaisiin? Mitä meidän on tässä kuviteltava? Jos joku sanoo ‘Aromia ei voida kuvata’, häneltä voidaan kysyä: ‘Millä haluat kuvata sen? Minkä elementtien avulla?’”²⁹

Onko tunnekokemus jotain sellaista, mikä vain ilmenee? Eliminoidaanko ihmisen ainutlaatuinen ja aintukertainen merkitystajunta ja tietoisuus ja mentaalisten tapahtumien erityislaatuisuus, kun tunnekokemus redusoidaan kokoelmaksi affektitermejä, joiden pitäisi toimia tunnekokemuksen vastineina?³⁰ Jonkin tunnekokemuksen osatekijöiden yhdessäolo ja samuus ovat eri asioita (esimerkiksi rakkaus, hellyys, läheisyys). Jonkin tunnekokemuksen nimeäminen esimerkiksi joillakin affektitermeillä on eri asia kuin kokemuksen kuvaaminen samalla tasolla.³¹

Onko tunteiden merkitys yhtä kuin niiden käyttö kielessä? Tunnekokemus voidaan esittää monessa eri sävyssä ja monin eri tavoin, jolloin ero on käsitteiden käyttötavassa. Onko affektitermeillä merkitys vain käyttöyhteydessä? Miten nimetä sellaista tunnekokemusta tai elämystä, jolle minulla ei ole mitään luontaisia kielen ilmauksia?

Onko dynaamisesti muuttuvan, ajallisen ja virtaavan tunnekokemuksen “mallintaminen” mahdollista empiirisiin analyysikeinoin? Voidaanko hetkellinen intuitiivinen subjektiivinen tunnekokemus saattaa objektiiviseksi ja eksplisiittiseksi? Onko kokemuksen eri tunnesävyillä erilainen luonne? Esimerkiksi silmänräpäyksellisellä tunnevaliteetilla saattaa olla oma logiikkansa, joka voi olla määrävämpi kuin tunnekokemuksen symbolinen ilmijärjestys.³²

Kahdella henkilöllä voi olla sisäisesti lähes täysin sama mielentila, mutta silti sama affektitermi heidän käyttämänsä tai ajattelemanaan voi ympäristön käyttöyhteyden ja ymmärtämisyhteyden vuoksi viitata eri olioihin tai omi-

naisuuksiin. Tunteiden kielipelissä ei ole tarkkuutta. Wittgenstein kirjoittaa:

“Kuvittele, että katselet virtaavaa vettä. Pinnan kuva muuttuu jatkuvasti. Valoja ja pimeitä kohtia putkahtaa kaikkialla näkyviin ja taas katoaa. Mitä sanoisit tämän näkökuvan ‘tarkaksi kuvaukseksi?’”³³

Tunnekokemus on salaisuus ja myytti, mielen labyrintti, mosaiikkimainen kokonaisuus. Voin kuvata, ilmaista tunteeni siinä määrin kuin haluan. Voin myös salata ajatukseni ja tunteeni. Tunnemerkit ovat hiljaisia vihjeitä tunnekokemuksen alkuvasta ja sen merkityksestä. Tunnekokemukset ovat merkitysmahdollisuuksia. Tunteet koostuvat monista eri tasolla olevista struktuureista ja hienosäikeisistä tunnevaikutelmista. Tutkijan on kasattava kuva tunnekokemuksesta pala palalta.

Haastateltava henkilö ei kuvaa kokemusta täysin samalla tavalla kahdella peräkkäisellä haastattelukierroksella. Toisella teemahaastattelukierroksella ensimmäinen teemahaastattelu ohjaa sitä, kuinka alkuperäistä kokemusta kuvataan ja tulkitaan uudelleen. Ensimmäisestä teemahaastattelusta on tullut osa toisen teemahaastattelun kontekstia. Myös hetkelliset mielenliikutukset ja tunnelmat eri teemahaastattelukierroksilla voivat värittää ajatuksia (esimerkiksi surulliset ajatukset).³⁴

Tunteiden tutkimista vaikeuttaa myös se, että kognitiivinen ja affektiivinen kietoutuvat kokemuksissa toisiinsa. Emotionaalinen mieli on vuorovaikutuksessa rationaalisen mielen kanssa. Persoonallisesti merkittävien oppimiskokemusten merkitykset ovat eräänlaisia tunteista ja kognitiivisista merkityssuhteista koostuvia vaikutelmamerkityksiä. Tunteiden tahdonalaisuus on hyvin rajallista.³⁵

Miten hyvin jokin ilmaisu subjektiivisesta kokemuksesta voi korvata alkuperäisen aidon sisäisen elämyksen tai tunnekokemuksen? Entä jos kokemus jatkuu kertomishetkellä ja suuntautuu tulevaisuuteen, mitä kuvaamme, kun reflektioimme edelleen jatkuvaa tunnekokemusta?

“Mulla ne tunteet liittyy hyvin vahvasti minuun ihmisenä. Ehkä mä oon sellanen tunnetyyppi. Mä oon hyvin herkkä suhtautumaan kaikkiin asioihin ja näytän tunteeni ihan sit laidasta laitaan. Et jos on hyvin jotenkin negatiivinen kokemus tai sitten vastaavasti positiivinen kokemus, niin mä reagoin siihen hyvin vahvasti.” (Mari)

Tunteet vaikuttavat päätöksentekoon yhtä paljon kuin järkikin. Tunteet ovat yhteydessä ihmisen arvovalintakapasiteettiin. Tunneherkkyys ei vie järjen kykyä eikä emotionaalisuus johda huonoon järjenkäyttöön.

“Kaikkiin [persoonallisesti merkittäviin oppimis]kokemuksiin[i]³⁶ liittyy jokin voimakas tunnekokemus. Ne ovat olleet myös jollain tavoin elämän eri käännekohtia. Toinen kokemus enemmän, toinen vähemmän merkityksellinen. Oleellista niissä lienee ollut se että ko. kokemukset ovat aukaisseet uusia näkökulmia.” (Mari)

Tunneherkkyuden sijaan olisi ehkä parempi puhua tunneälykkyydestä tai tunnetietoisuudesta, joka on eräs sosiaalisen älykkyyden muoto, johon kuuluu tietoisuus omista tunteista (metatunne). Omien tunteiden tarkan tunnistamisen lisäksi tunneälykkyys sisältää kyvyn tunnistaa ja ymmärtää muiden ihmisten tunteita, säädellä omia ja muiden tunteita sekä käyttää emotionaalisen ymmärtämisen avulla saatua tietoa oman ajattelun ja toiminnan ohjaamiseen.³⁷

“[Merkittävät opiskelu- ja oppimiskokemukset] ovat hetkiä, tapahtumia tai ajanjaksoja elämässäni, jolloin koen elämyksiä tiedollisella, taidollisella tai tunteellisella elämänsektorilla. Toisin sanoen jonkin merkittävän oppimiskokemuksen kautta esim. skeemoissani tai metakognitioissani tapahtuu tietoinen, pysyvä muutos, joka avartaa näkökulmaani että asennettani jotakin asiaa kohtaan tai muuttaa koko elämäntähtämykseni.” (Mikko)

Empatia, joka on laajempi käsite kuin tunneälykyys, tarkoittaa myötäelämisen ja ymmärtämisen taitoa, kykyä muodostaa mielikuva toisen tunnetilasta ja asettua hänen asemaansa sekä kykyä vaihtaa asioiden tarkastelukulmaa.

“[Persoonallisesti merkittävät] oppimiskokemukset ovat sellaisia uusien asioiden omaksumistilanteita tai tunteita, jotka koskettavat oppimiskokemuksen omaavia henkilöitä. Jokin asia on omaksuttu mielekkäällä, persoonallisella tavalla. Oppimiskokemus ollessaan merkittävä, tuottaa ihmiselle mielihyvää.” (Merja)

“Kokemuksiin liittyy suuresti tunne-elämään vaikuttavia tekijöitä. Perheen yhteys ja toisten läheisten kannustus on antanut voimaa opiskeluun.” (Maija)

Tunteilla on suuri merkitys ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tunteiden perusteella pystymme päättämään, millaiseksi toinen ihminen ympäristönsä kokee ja mitkä asiat ovat hänelle arvokkaita ja tärkeitä. Tunteet ovat osa ihmisen sosiaalista älykkyyttä ja emotionaalista osaamista.

“Merkittävät opiskelu- ja oppimiskokemukset liittyvät voimakkaisiin, positiivisiin, yleensä onnistumisen tai yhteenkuuluvuuden tunteisiin.” (Liisa)

Tunteet liittyvät elämän mielekkyyden ja merkityksellisuuden problematiikkaan ja ihmisen sisäiseen elämäntilanteeseen. Sisäinen elämäntilanne liittyy ihmisen omiin henkisiin ja psyykkisiin valmiuksiin kohdata ja ratkoa elämässä kohdattuja ongelmia. Elämäntilanne on stressitilanteiden ja erityistä niistä tulkittujen uhkaavien ja vahingollisten kokemusten arviointia ja käsittelyä niin, että niiden aiheuttama ahdistuneisuus lievittyisi. Tunteet toimivat ihmisen psyykkisen tasapainon säilyttämisen puolesta. Ilo on merkki tavoitteiden saavuttamisesta, suru ja masennus epäonnistumisesta.

“Opiskelu ja oppimiskokemukset ovat voima joka auttaa ‘tunnetasolla’ jaksamaan eteenpäin eli kun huomaa oppivansa jotakin se kannustaa jatkamaan. Suurin osa oppimiskokemuksistani oli minulle tärkeitä juuri niiden affektiivisuuden vuoksi eli ne vaikuttivat mielentilaani ‘kohottavasti’/piristävästi ja auttoivat minua jatkamaan eteenpäin ja pysähtymäänkin miettimään asioita. Oli tosin myös joitakin negatiivisia kokemuksia, jotka ehkä masensivat mutta toisaalta laittoivat ajattelemaan asioita tarkemmin ja täten myös puuttumaan vallitseviin epäkohtiin.” (Päivi)

Sillä, miten ihminen kykenee käsittelemään vaikeita tunnekokemuksiaan, on olennainen merkitys sekä psyykkiselle että fyysiselle hyvinvoinnille. Tunteet ovat osa ihmisen ainutlaatuisia ja yksilöllisiä kokemuksellista oppimisprosessia.

“Voin aika ajoin palata kokemuksiini ne tuovat aina hyvän olon tunteen. Ne antavat myös voimaa minulle. Ko. kokemukset ovat “sisälläni olevia pysäkkejä”, isoja asioita. Ko. kokemukset ovat minulle arvokasta pääomaa, henkistä rikkautta. Minun ei tarvitse antaa niitä muille, ne ovat vain minun.” (Raija)

Pohdinta

Merkityksen ongelmaa on analysoitava ihmisen kokemuksen kokonaisuudesta ja elämäntilanteesta perspektiivistä käsin, koska erilaiset tajunnalliset vireet, perustunnelmat ja elämykset jäsentävät ja heijastelevat merkityksensä maailmaa samoin kuin kielen sanat tai erilaiset selittävät merkit.³⁸

Eräs keskeinen kysymys tutkittaessa persoonallisesti merkittävien oppimiskokemusten merkityksiä ja tunne-merkityksiä on se, miten syntyy se peruskäsitteistö jolla todellisuutta tai tutkimusaineistoa kuvataan? Ihminen on ongelmallinen tutkimuskohde, koska ihminen on tietoinen olento, jolla on mahdollisuus tehdä intentionaalisia tekoja. Ihmisen tietoisuutta ei voida koskaan saavuttaa täysin ulkoisin luonnontieteellisin menetelmin. Subjektin ‘sielunmaisema’ jää aina kokonaan saavuttamatta, koska tutkijalla ei ole täydellistä pääsyä siihen miltä toisesta henkilöstä tuntuu tai näyttää. Emme tiedä tarkkaan mitä toisen ihmisen mielessä tapahtuu.

Intentioiden ja niitä toteuttavien tekojen välinen yhteys on luonteeltaan käsitteellinen tai looginen ja ei-kausaalinen. Tästä seuraa persoonallisesti merkittävien oppimiskokemusten tutkimisessa se, että niiden selittämisen tulee olla ymmärtävää ja hermeneuttista. Persoonallisesti merkittävät oppimiskokemukset ovat intentionaalisia elämäntapahtumia ja niiden tarkastelun tulee tapahtua henkilön elämäntilanteen ja kokemushorisontin kokonaisuudessa.

Fenomenologinen lähestymistapa merkityksen ongelmaan tarkoittaa tietoteoreettista perusratkaisua sekä valintaa, miten tutkimuskohde luonne tai olemus käsitellään. Kysessä ei ole vain tutkimusmetodi vaan myös lähestymistapa, jolla tutkimuskohde ymmärretään ja jolla tutkimuskohde ajatellaan saatavan tietoa järkevällä tavalla.

Persoonallisesti merkittävää oppimiskokemusta ei koskaan voida ymmärtää täydellisesti, vaan sitä tarkastellaan aina jostakin hermeneuttisesta ymmärtämisyyhteystä käsin. Ihmisillä on vapaus tehdä valintoja ja tuottaa uusia tarinoita ja kertomuksia kokemuksistaan. Sulkunen toteaa: “Ollakseen merkityksellistä, siis tulkittavissa, sosiaalisen todellisuuden on pukeuduttava johonkin kielelliseen muotoon eli diskurssiin.” Tämä pätee myös tunnemerkitusten analyysiin ja tulkintaan. Jotkut tulkinnat ovat kiinnostavampia kuin toiset, vaikka mikään tulkinta ei ole ainoa ja oikea ja vaikka kaikki tulkinnat ovat jälleen uusien tulkintojen kohteena.³⁹

Viitteet

1. Rauhala 1974, s. 45.
2. Merkitys on johdettu sanasta merkki, jonka kantasanana on ruotsin kielen sana *märke* ja germaaninen sanavartalo *markia-* (vrt. engl. *mark*, ransk. *marque*). Suomen merkitä on tarkoittanut aluksi varustaa merkillä (merkitä muistiin, merkitty, merkitetty), ottaa huomioon (merkittävä, merkittävä), ilmaista ja tarkoittaa. (Niiniluoto 1994, s. 5.) Sana merkitys liittyy myös kokemukselliseen arvoon. Voidaan esimerkiksi kysyä: Onko tällä sinulle merkitystä? Mitä tämä sinulle merkitsee? Saksan ja englannin

- merkitystä tarkoittavilla sanoilla *Bedeutung* ja *meaning* tarkoitetaan joskus tärkeyttä. Samoin myös suomen merkitä-sanalla (> merkittävä). Lisäksi niitä käytetään finalistisesti: jonkin asian merkitys on sen tarkoitus (engl. *meaningfulness*).
3. Sana tuntee on alkuaan merkinnyt ihmisen sisällä olevan fyysisen tuntoaistin välityksellä saatua tuntemusta. Niiniluodon (1996, s. 6–7) mukaan sana tunne on johdettu verbistä tuntee. Alkuperäinen muoto on ollut tunto, joka voi merkitä ulkoista ruumiillista aistimusta, aistimusta elimistön sisäisestä tilasta, henkistä tuntemusta (tunnetila, tuntemus), aavistusta ja yleistä tajua tai tietoisuutta (omatunto, itsetunto). Sanalla tuntee on myös lähellä 'tietämistä' oleva kognitiivinen merkitys. Latinan vaikuttaa-verbini *afficere* mukaisesti ne ovat affekteja eli mielenkihotuksia, mielenjärkytyksiä tai mielenliikutuksia. Termi *emootio* on johdettu latinan sanasta *emovere* (suom. = 'liikuttaa', 'panna liikkeelle', siirtää).
  4. Rauhala 1995, s. 118–119.
  5. Turunen 1996, s. 21–22.
  6. Turunen 1987, s. 57–58, s. 138–141, s. 163–165; 1988, s. 41–47; 1990, s. 11–20.
  7. Wittgenstein 1981, s. 64–66.
  8. Wittgenstein 1981, s. 64–66.
  9. Rantala 1994, s. 161–162.
  10. Jämsä 1994, s. 15.
  11. Fenomenologian perustajahahmona pidetään Edmund Husserlia (1859–1938), joka kehitti Franz Brentanon (1838–1917) tiedotamisakteista varsinaisen fenomenologisen analyysin.
  12. Rauhala 1974, 1983, 1984, s. 110–114; 1995.
  13. Rauhala 1981, s. 5; 1992, s. 45–46; 1993, s. 127–128; 1995, s. 47–48, s. 110–119.
  14. Husserl 1995, s. 74.
  15. Rauhala 1995, s. 44, 1989, 1992.
  16. Rauhala 1974 s. 47; 1989.
  17. Wittgenstein 1989, s. 68.
  18. Wittgenstein 1989, s. 52.
  19. Rauhala 1976, s. 63.
  20. Rauhala 1987, s. 131.
  21. Goleman 1997, s. 129–129.
  22. Wittgenstein 1989, s. 47.
  23. Tunteita käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa on esitetty erilaisia luokituksia perustunteista. Eri tutkijat ovat erilaisin perustusten päätyneet 2–18 perustunteeseen. Esimerkiksi kuutena perustunteena on esitelty onnellisuutta, surullisuutta, hämmästyttä, pelkoa, suuttumusta ja inhoa. Tunteet on jaettu esimerkiksi ruumiillisiin eli aistillisiin tunteisiin (kipu, tuska, nautinto jne.) ruumiittomiin eli epäaistillisiin tunteisiin, jotka puolestaan ovat jakautuneet laadun, kestävyuden ja voiman suhteen varsinaisiin tunteisiin (toivo, pelko, häpeä, sääli, kateus, rakkaus, viha, sympatia, kauneuden elämys, hämmästyttä, varmuus, katumus, hartaus jne.), tunnelmiin eli mielialoihin (iloisuus, alakuloisuus, surumielisyyttä) ja affekteihin (säikähdys, suuttumus jne.). (Niiniluoto 1996, s. 8.) Tunteita on tyypitelty myös eettisiin, eroottisiin, esteettisiin, henkisiin, sosiaalisiin, uskonnollisiin ja älyllisiin tunteisiin.
  24. Rauhala 1995, s. 135–136.
  25. Wittgenstein 1988, s. 248.
  26. Wittgenstein 1981, s. 166.
  27. Elämyssisältömittarin affektioermit (Hermans 1986, 30) olivat seuraavat: 1. Iloa, 2. Voimattomuutta, 3. Itsekunnioitusta, 4. Levottomuutta, 5. Onnea, 6. Huolestuneisuutta, 7. Sisäistä voimaa, 8. Stressiä, 9. Nautintoa, 10. Huolenpitoa, 11. Rakkautta, 12. Itsestä vieraantumista, 13. Surullisuutta, 14. Hellyyttä, 15. Syyllisyyttä, 16. Solidaarisuutta, 17. Itseluottamusta, 18. Yksinäisyyttä, 19. Sisäistä lämpöä, 20. Luottamusta, 21. Alemmuutta, 22. Läheisyyttä, 23. Turvallisuutta, 24. Vihaa, 25. Ylpeyttä, 26. Energisyyttä, 27. Pettymystä, 28. Sisäistä tyyneyttä, 29. Vapautta.
  28. Wittgenstein 1981, s. 250.
  29. Wittgenstein 1988, s. 140.
  30. Rauhala 1997.
  31. Wittgenstein 1981, s. 35, s. 49, s. 54.
  32. Tarasti 1996, s. 12, s. 19.
  33. Wittgenstein 1988, s. 246.
  34. Wittgenstein 1989, s. 45.
  35. Sajama 1996, s. 261.
  36. Hakasalkujen sisään tutkimuksen tekijä on lisännyt tekstisitaatin ymmärtämisen kannalta tarpeellisen lisäyksen.
  37. Goleman 1997.
  38. Rauhala 1981, s. 5.
  39. Sulkunen 1997, s. 21–25.
- Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*. 2. ed, 3. impr. Sheed and Ward, London 1979.
- Daniel Goleman, *Tunneäly. Lahjakkuuden koko kuva*. Suom. Jaakko Kankaanpää. Otava, Helsinki 1997.
- Hubert Hermans, *Stability and change in the process of valuation: an idiographic approach*. Teoksessa Alois Angleitner, Adrian Furnham & Guus Van Heck (toim.) *Personality psychology in Europe: Volume 2. Current Trends and Controversies: Selected papers from the second European Conference on Personality*, held at the University of Bielefeld, F.R.G., May 17–19, 1984. Swets & Zeitlinger, Amsterdam 1986, s. 23–43.
- Edmund Husserl, *Fenomenologian idea. Viisi luentoa*. Suom. Juha Himanka, Janita Hämäläinen ja Hannu Sivenius. Loki-Kirjat, Helsinki 1995.
- Tuomo Jämsä, Taide- ja viestintäkasvatuksen opetussuunnitelmien semioottinen perusta. *Opettajankouluttaja 1*, 1994, s. 13–16.
- Ilkka Niiniluoto, Merkitys-kollokvion avausanat. Teoksessa Sara Heinämaa (toim.) *Merkitys*. Filosofia tutkimuksia Tampereen yliopistosta 45. Tampereen yliopisto, Tampere 1994, s. 16.
- Ilkka Niiniluoto, Tunne-kollokvion avausanat. Teoksessa: Ilkka Niiniluoto (toim.) *Tunteet*. Yliopistopaino, Helsinki 1996, s. 5–10.
- Veikko Rantala, Merkitys semiotiikassa. Teoksessa Sara Heinämaa, (toim.) *Merkitys*. Filosofia tutkimuksia Tampereen yliopistosta 45. Tampere: Tampereen yliopisto. Tampere 1994, s. 161–176.
- Lauri Rauhala, *Psykykinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa*. Weiling+Göös, Helsinki 1974.
- Lauri Rauhala, *Filosofinen orientoituminen psykosomatiikan ongelmaan*. Omakustanne, Helsinki 1976.
- Lauri Rauhala, *Merkityksen ongelma psykologiassa ja psykiatriassa*. Helsingin yliopiston, psykologian laitoksen soveltavan psykologian osaston tutkimuksia 8. Helsingin yliopisto, Helsinki 1981.
- Lauri Rauhala, *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Gaudeamus, Helsinki 1983.
- Lauri Rauhala, Tiedostamaton fenomenologisessa tajunnananalyysissä. Teoksessa Ilpo Kojon ja Risto Vuorinen (toim.) *Tietoisuus ja alitajunta*. WSOY, Porvoo 1984, s. 109–120.
- Lauri Rauhala, Psykykkisesti häiriintyneen maailmankuvan konstituution analyysi. *Ajatus 44*. Suomen Filosofisen Yhdistyksen Vuosikirja 1987, s. 129–146.
- Lauri Rauhala, Intention analyysin vaiheita fenomenologiassa. *Ajatus 46*. Suomen Filosofisen Yhdistyksen Vuosikirja 1989, s. 127–138.
- Lauri Rauhala, *Henkinen ihmisessä*. Yliopistopaino, Helsinki 1992.
- Lauri Rauhala, Merkityksen ongelma psykologiassa ja psykiatriassa. Teoksessa Lauri Rauhala. *Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä maailmankuvan kokonaisrakenteen erittelyä ihmistä koskevien tieteiden kysymyksissä*. Filosofia tutkimuksia Tampereen yliopistosta 41. Tampereen yliopisto, Tampere 1993, s. 119–160.
- Lauri Rauhala, *Tajunnan itsepuolustus*. Yliopistopaino, Helsinki 1995.
- Lauri Rauhala, Tajunnan tutkimus sen oman rakenteen ehdoilla. *niin&näin. Filosofinen aikakauslehti 1*, 1997, s. 64–68.
- Seppo Sajama, Tunteiden intentionaalisuus. Teoksessa I. Niiniluoto & J. Räikkä (toim.) *Tunteet*. Yliopistopaino, Helsinki 1996, s. 258–267.
- Pekka Sulkunen, Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysi rajat. Teoksessa Pekka Sulkunen ja Jukka Törrönen, J (toim.) *Semioottinen sosiologian näkökulma. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Gaudeamus, Helsinki 1997, s. 13–53.
- Eero Tarasti, *Esimerkkejä: semiotiikan uusia teorioita ja sovelluksia*. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Kari E. Turunen, *Ihmisiellun olemus*. Arator, Helsinki 1987.
- Kari E. Turunen, *Ihmisen kasvatus*. Atena Kustannus, Jyväskylä 1988.
- Kari E. Turunen, *Ihmisen ymmärtäminen*. Atena Kustannus, Jyväskylä 1990.
- Kari E. Turunen, *Elämäkaari ja kriisit*. Gummerus, Jyväskylä 1996.
- Ludwig Wittgenstein, *Filosofisia tutkimuksia*. WSOY, Porvoo 1981.
- Ludwig Wittgenstein, *Huomautuksia psykologian filosofiasta 1*. WSOY, Porvoo 1988.
- Ludwig Wittgenstein, *Huomautuksia psykologian filosofiasta 2*. WSOY, Porvoo 1989.